

JURGIS PLATERIS IR SIMONAS DAUKANTAS: MONOGRAFIJĄ APIE J. PLATERĮ PERSKAIČIUS

ROMA BONČKUTĖ

Klaipėdos universiteto Literatūros katedra
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: roma.bonckute@ku.lt

Domo Kauno monografija *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater: Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas* (toliau – *Bibliotheca*)¹ yra viena iš tų knygų, kurios perskaitytos, užverstos, pastatytos ar paguldytos į lentyną nepalieka ramybėje. Žiūrėk, viena kokia mintis įkyruolė dūžia galvoje, vaikosi skaitytoją, kol šis neištvėręs grįžta, o iš naujo skaitydamas pamato ir naujų, pirmus kartus skaitant nepastebėtų dalykų.

Verčiant pirmuosius knygos lapus, skaitytoją pirmiausia pasitinka ne tekstas, o jo pretekstas – gražaus, dailių bruožų jaunuolio spalvotas portretas. Nežinomo dailininko „ne sušukuoti“, „ne sulaižyti“, o tarsi natūraliai krintantys, smilkinius ir skruostų pakraščius netvarkingai dengiantys plaukai lyg sakytų, kad Jurgis Plateris (taip niekada ir nepasenęs, nes jaunas mirė), jei ir rūpinosi išvaizda, tai tik tiek, kad neišsiskirtų iš kitų, o

skvarbus žvilgsnis lyg rodytų, lyg sakytų, kad pozuodamas ne tiek kitam norėjo patikti, kiek pasakyti, koks esąs. Ir toliau, pirmajame knygos skyriuje, skaitome, kad amžininkai jį apibūdino taip: „<...> išsilavinimas, atvirumas, neutrali, netgi atsargi, atstumą nuo imperijos politinių galių išsauganti pilietinė laikysena, kūrybiškumas, visuomeninio užsakymo besistiebiančiai lietuvių tautotyrai suvokimas ir pasiaukojimas jam, artumas liaudžiai, geranoriškos pastangos ją suprasti ir padėti. Portretą nuspalvina jaunatviškas idealizmas ir intuityvus atsiribojimas nuo ano meto dvarininkijos gyvensenos, kurią vėlesnės kartos veikiai pripažino ydinga. Galbūt pirmą kartą senosios Lietuvos intelektualinėje literatūroje sureikšmintai pasakyta, kad savo siekiamis įgyvendinti J. Plateris kaip universalią priemonę naudojo knygą. Ją švietimo sumetimais skleidė kaimo bendruomenėje ir būsimų tyrimų tikslu kūrė biblioteką, istorijos dokumentų ir muzealijų rinkinį. Autorius pabrėžė šios veiklos savitumus: taupumą, lėšų investavimą į knygas ir rankraščius, kūrybinę veiklą juos gausinant, darbų publikavimo planus“ (p. 15).

¹ KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater: Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. 296 p., 4,8 iliustr. lankai. ISBN 978-609-459-081-8.

J. Platerio dvasiniai privalumai, dorybės išvardijamos remiantis anonimo (D. Kaunas paremia mintį, kad tai – Simonas Stanevičius) nekrologu, spausdintu „Литовский вестник–Kuryer Litewski“ 1836 m. gegužę. Šis dvasinių ir kitų J. Platerio privalumų išdėstymas tampa ne tik svariausiu argumentu, kodėl knyga parašyta, bet ir visos knygos surinktos medžiagos dėstymo planu. D. Kaunas iš nekrologo iškėlė tas savybes, kurios tapo būtinos rekonstruojant J. Platerio gyvenimą su knyga ir tarp knygų. Tolesni knygos skyriai – surinktų argumentų, pavyzdžių perteikimas, tarsi siekiant šiandienos lietuviui įrodyti, kad nekrologo autorius buvo teisus. Didesnę knygos dalį sudaro J. Platerio gyvenimo ir veiklos tyrimas, pavyzdžiui: „Jurgis Plateris: asmenybė, tėviškė, titulas ir turtas“ (p. 47–68); „Tiriamieji darbai“ (p. 69–92); „Biblioteka ar lituanistikos kolekcija: idėja ir apmatai“ (p. 93–96); „Knygos kultūra“ (p. 145–150).

Tačiau *Bibliotheca* yra ne tik apie gabų akivaizdžių vokiškų šaknų dar turintį jaunuolį, kuris, susidomėjęs lietuvių kalba, savo bibliotekoje kaupė lituanistiką, tyrinėjo lietuvių kalbą, lietuviškos knygos istoriją, domėjosi istorija ir kt. Šalia to D. Kaunas parodo XIX amžiaus dvarų kultūrą (atkuria Švėkšnos dvaro, Gedminaičių palivarko istoriją), dvaruose sukauptų knygų, kitų vertingų muzealijų likimą keičiantis kartoms ir valdžioms.

Aptariamos knygos *Bibliotheca* turinīgumas, be abejo, yra nulemtas ir gausių bendradarbių, padėjusių autoriui rinkti ir analizuoti jau surinktą medžiagą. Autorius

nepamiršo savo talkininkų ir sako, kad knygos gimimas susijęs su „daugeliu skirtingo amžiaus ir užsiėmimo žmonių“ (p. 12), iš kurių pavyko gauti naudingų patarimų. D. Kaunas pratarmėje (p. 9–14) pamini Oną Norkutę, Petrą Čeliasuką, Anę (Oną) Riterytę-Žąsytiene, Aldoną Girskytę-Norviliene, Edvardą Žąsytį, Antaną Rauktį, Arvydą Riterį, Saulių Endriulį, Mindaugą Gaigalą, Viltę Jatulienę, Feliciją Laimę Platerienę, Antaną Venckų, Ramunę Dambrauskienę, Nijolę Lietuvninkaitę, Ireną Adomonienę, Daivą Lukšienę, Raimondą Petriką, Miglę Banytę, Anną Grochalą, Rūtą Šrubėnienę, Evaldą Grigonį, Aušrą Rinkūnaitę, Teresą Mackevič, Eugeniją Ulčinaitę, Viliją Gerulaitienę, Steponą Deveikį. Atskirai paminimi mokslininkai, teikę „[d]alykines ir metodologines dvarų kultūros ir istorijos ir paveldotyros konsultacijas“: Giedrius Subačius, Jolita Liškevičienė, Arvydas Pacevičius, Vygintas Bronius Pšibilskis, Viesturas Zanderis, Tomas Petreikis, Romualdas Ginevičius. Pastarasis yra ir šios knygos įkvėpėjas. D. Kaunas rašo, kad „Romualdas Ginevičius prieš keletą metų padovanojo XVII a. lotyniškų knygų konvoliutą su J. Platerio bibliotekos nuosavybės ženklais. Jie suteikė akstiną pirmajam Gedminaičių lituanisto asmenybės pažinimo žingsniui“ (p. 14).

Knygą sudaro pratarmė, tiriamoji dalis (p. 15–232), išvados „Balansas“ (p. 233–234), šaltiniai ir tyrinėjimai (p. 235–248), priedai (p. 249–276), santrauka anglų kalba (p. 277–278), rodyklės (p. 279–293), santrumpos (p. 294). Būtina paminėti ir puikų knygos dizainą, jo kūrėją Vidą Kuraitę.

Pirmame skyriuje „Tyrimai, jų dalyviai, tyrimų tradicija ir metmenys“ (p. 15–23), bandant nustatyti J. Platerio interesų ir veiklos kryptis, aptariami ankstesniųjų tyrėjų darbai. Be S. Stanevičiaus, suvokusio savo bičiulio ir mecenato reikšmę, minimas Liudvikas Adomas Jucevičius, kuris „dar neišblėsus gyvai atminčiai“, 1837 metais bandė kūrybinį palikimą „įvertinti istoriografinėje lietuvių raštijos apžvalgoje“ (p. 16). L. A. Jucevičius po to dar poroje savo darbų paminėjo J. Platerį, o labiausiai dėl to, kad manė jį buvus Lietuvos istorijos autoriumi (p. 16). Čia skaitytojui reikia priminti, kad J. Plateris buvo pasirūpinęs turėti Simono Daukanto tuometinio bestselerio (nes plito nuorašais) *DARUS Letuwiu er Žiamaitiu suraszy S. TIEWELIS* (toliau – *Darus*). Čia pateikiamas kito nuorašo pavadinimas, nes būtent šio išlikusio nuorašo, o ne J. Platerio turėto (*Darbay senuju Lituwiiu yr Žemaycziiu*) antraštė galėtų būti artimesnė S. Daukanto originalui. Mat jis savo pirmajame veikale skyrė žodį *darbai* nuo *darai*, kurį veikalo perrašinėtojai (ir pats J. Plateris) pačiame tekste keitė, bet viename skyriaus pavadinime ir turinyje liko įrašyta *Daray* [2, 62]. Galbūt S. Daukantas pagal lotynų kalbos pavyzdį, kur fiziniam darbui daugiau vartojamas *labor*, o proto pastangų reikalaujančiam – *opus*, ėmė vartoti *darai*, paėmęs jį, atrodo, iš Jono Bretkūno [2, 62]. Be to, J. Platerio nuoraše nebuvo perrašytas autoriaus slapyvardis galbūt todėl, kad gerai buvo žinomas autorius. Pasirinktas S. Tievalio slapyvardis galbūt rodytų, kad S. Daukantas kaip vyresnis ugdė ir lituanistikon kreipė ne vieną

jaunesnį studentą, sykiu ir J. Platerį, todėl jautėsi tarsi tėvas.

D. Kaunas, remdamasis ankstesniais tyrėjais, J. Platerio lektūra ir atliktais darbais, nustato jo interesų sritis, ir sako: „J. Platerį apibrėžčiau tokiomis kategorijomis: *filologas, istorikas, knygotyrininkas, kolekcininkas, bibliofilas, leidybos mecenatas*“ [kursyvas autoriaus] (p. 21). D. Kaunas savo monografijoje nedaug skyrė dėmesio S. Daukanto asmeniui, tad šioje recenzijoje bus mėginama parodyti tarp judviejų galėjus būti trumpą, bet stiprų ryšį, o draugystei ne trukdė, bet padėjo beveik tapatūs interesai.

Pirmiausia tai, kad J. Plateris jau 1826 metais turėjo nusirašęs *Darų* pratarinę (kaip liudytų popieriaus pagaminimo data). S. Daukanto *Darų* pratarinė gali būti laikoma Vilniaus žemaičių studentų veiklos programa, t. y. tai, kas buvo kalbama susibūrus, vieno iš jų buvo surašyta. 1826 metais J. Platerio nusirašyti veikalo pradžios svarbiausieji puslapiai leistų teigti, kad S. Daukantas su J. Plateriu susipažino tarp 1823 ir 1825 metų. S. Daukantas turėjo žinoti, kad J. Plateris vėliau nusirašė ir visą veiklą, tad įdomu, kokia buvo jo reakcija paskaičius 1846 metais išleistą L. A. Jucevičiaus *Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów*, kur J. Plateris yra laikomas Lietuvos istorijos autoriumi (p. 16). S. Daukantas turėjo *Litwą* įtraukęs į savo knygų sąrašą „Te tytuły ksiąg“ [6] ir nėra abejonės, kad buvo ją skaitęs. Nėra išlikę, o gal nėra surasta (knygoje apie tai p. 29) S. Daukanto laišku J. Plateriui, ar atvirkščiai. Bet jiedu tikrai ir vėliau bendravo ir 1833 metais Rygoje su J. Plateriu galėjo tiks-

linti savo atliktus darbus bei aptarti, kaip kuris Lietuvai gali patarnauti. Tačiau viskas iš eilės.

Daug naujų faktų pateikiama aptariamos knygos skyriuje „Darbo šaltiniai“ (p. 25–42). D. Kaunas sako, kad nors šaltiniai negausūs, tačiau jų „didelė rūšinė įvairovė“ (p. 25). Šaltiniai klasifikuojami remiantis šaltinio-tyros metodika. Svarbiausias šaltinis, be abejo, yra pačios knygos, t. y. tai, kas liko ar šiandien yra žinoma iš viso rinkinio. Labai svarbūs biografinių ir genealoginių duomenų tikrinimo šaltiniai buvo Bažnyčios knygos. Pavyzdžiui, patikrinus metrikų knygas, tikslinamos Platerių šeimos ar su J. Plateriu susijusių asmenų gyvenimo datos, vietos. Aiškiai pasakoma, kad Jurgis Plateris buvo krikštytas trim vardais: Jurgis Jonas Vincen-tas, gimė Klaipėdoje 1810 metais liepos 3 d. (pagal Grigaliaus kalendorių).

D. Kaunas patikslina Jurgio ir Natalijos Platerių gyvenamąją vietą ir sako, kad re-miantis sūnaus Teodoro gimimo registracija „Raseinių Romos katalikų bažnyčios me-trikoje“ galima tvirtinti, „kad grafo šeima 1835 m. gyveno ne savo dvare Gedminai-čiuose, bet Raseiniuose“ (p. 28). Knygoje pirmą kartą nustatyta ir tėvo Jurgio Platerio mirties data – 1821 metai (p. 28).

D. Kaunas peržiūrėjo ir antrinius archy-vinius šaltinius, pavyzdžiui, kelių dešimčių metų Švėkšnos parapijos gyventojų išsamius sąrašus, kurie leido „apibūdinti Švėkšnos, Gedminaičių, Stemplių ir Vilkėno palivarkų ir dvarų statusą, administravimą, bendruo-meninę socialinę aplinką, jos dydį, ekono-minį ir fizinį pajėgumą, gyventojų sudėtį pagal tautybę (vadovaujantis asmenvardžių

forma), tikyba ir lytį“ (p. 28). Toliau šiame skyriuje užsimenama, kad J. Plateriui mirus „apie velionį pagarbiai rašė *valstybės sostinėje*“ [kursyvas autoriaus] (p. 28), kur tuo metu (nuo 1834 metų) jau gyveno S. Daukantas, tad tikėtina, kad tai galėjo būti ir jo tekstas.

Šiame skyriuje taip pat įtikinamai spėja-mas tikėtinas atsiminimų apie S. Stanevičių autorius (p. 29–31), manoma, kad tai Feliksas Rimgaila (*Feliks Kajetan Stanisław Rymgajllo, Rymgajło, Rimgaila*). D. Kaunas nustato, kad Vincentas Rimgaila, tolimas F. Rimgailos giminaitis, po J. Platerio mirties kurį laiką buvo Gedminičių valdytojas, tad galėjo leisti pagyventi dvare ir susipažinti su biblioteka (p. 30). F. Rimgaila kaupė ir sistemino Žemaitijos istorijos žinias, rašė į Varšuvoje leistą daugiatomį *Lenkijos karalystės ir kitų slaviškųjų kraštų geografinį žodyną* (p. 31). Be to, yra išlikę 1886 metais paties datuoti jo užrašai apie žemaičių dvarus „Istoriniai užrašai apie Žemaičių dvarus ir gimines“, kur yra tekstas apie Gedminaičius: „Rašinys glaustas: keliais sakiniiais apibūdinta vietovė, grafai Plateriai tik paminimi. Tačiau rankraštis paskatino atlikti grafologinį lygi-nimą. Veikalas parašytas violetiniu rašalu, smulkia, aiškia ir tvirta rašysena, išlavinta ranka. Tačiau ji neabejotinai panaši į atsi-minimų apie S. Stanevičių rašyseną“ (p. 31).

Taip pat naujų duomenų D. Kaunui pa-teikė sakytiniai liudijimai, antriniai rašytiniai šaltiniai, iš kurių svarbiausi – bibliografijos rodyklės, genealoginiai žinynai. Įtaigiai atkurti J. Platerio gyvenimą ir jo bibliote-kos rinkinį padėjo ir nerašytiniai tyrimo šaltiniai, t. y. nuotraukos, paveikslai, kiti

kultūros objektai, kurių nuotraukų knygoje gana gausu.

Plačiau reikėtų paminėti Platerių šeimos kapavietės nuotrauką ir tyrimo rezultatus. D. Kaunas, aptaręs palaidojimų pobūdį, istoriją, mano, kad Jurgio, jo sūnaus Teodoro ir brolio Kazimiero kapai išdėstyti ratu ne šiaip sau, nes viduryje greičiausiai yra palaidotas tėvas ir senelis, tik kryžius nėra išlikęs (p. 40). D. Kaunas įdeda savo darytą nuotrauką, kuri gerai perteikia tai, kas rašoma monografijos tekste.

Skyriuje „Plateris: asmenvardžio forma ir rašyba“ (p. 43–46) rašoma: „Vokiečių kilmingųjų šeimų žinynas nurodo, kad šaltiniuose pirmasis paminėtas giminės atstovas vadinosi *Humpertus von dem Broel genannt Plaeter* (Humpertus iš Broelio, pramintas Plateriu), ir sieja su 1210 metais, švėkšniškiai grafai jau vėlyvaisiais laikais ir, atrodo, kiek susireikšmindami rašė – *Herebold de Bröel Graf Plater* (Hereboldas grafas Plateris iš Broelio). <...> Viduramžių vokiečių kalboje (Mittelhochdeutsch) buvo žodis *blate, plate*, reiškiantis krūtinės šarvą. Juo remdamiesi galėtume daryti dvi prielaidas. Pirmoji: šeima viešumon iškilo kaip šarvų kalėjai. Nagingi šio amato atstovai įgydavo turtą ir bajorystę, tad ir Humpertus, arba Hereboldas, iš Broelio tokiu pat būdu galėjo tapti grafu, o pravardę paversti titulo priedėliu. Antroji: senovėje vokiečių karys su krūtinės šarvu buvo vadinamas *plater*. Taigi, viduramžių riteris, Švėkšnos grafų protėvis, turėjo prašmatnų arba labai patikimą krūtinės šarvą, dėl kurio laimėjo svarbų, o gal ir ne vieną mūšį, todėl ir buvo pramintas *Plateriu*“ (p. 43). Šiame

skyriuje aptariama pavardės rašyba lietuvių ir lietuviškoje spaudoje, argumentuotai apsisprendžiama rašyti Plateris. Aptariamasis vardų rašymas monografijoje.

Skyriuje „Jurgis Plateris: asmenybė, tėviškė, titulas ir turtas“ (p. 47–67) iš pradžių iš tolo apsižvalgoma Švėkšnos dvare, parodoma grafų ekonominė galia, jos priežastys. Primenama, kad J. Platerio senelis Vilhelmas Jonas Plateris 1766 metais Švėkšnos dvarą „už 714 000 lenkiškų auksinų nupirko iš Vilniaus vaivados Michała Kazimierzo Ogińskiego“ (p. 47). Įspūdi palieka ilga citata – 1765 metais, prieš pardavimą, surašyto Švėkšnos dvaro turto inventoriaus aprašas, leidžiantis įsivaizduoti, kaip atrodė namai juos įsigyjant ir kokius matome nuotraukose, kai Plateriai gyveno, pavyzdžiui: „Rūmai labai nugyventi. Šiaudais su stogdengte aplink apdengti, iš kiemo pusės – mūriniai, visos patalpų pertvaros fasado pusėje pastatytos iš prūsiško mūro. Valgomieji [kambariai] – vieni iš dalies apgriuvę, kiti apleisti, dar kiti bebaigią sunykti. Vienoje rūmų pusėje – šeši kambariai su prieškambariais ir išvietė, kitoje – keturi; į juos visus visos durys ant vyrių, žiedo pavidalo durų rankenos – keturios, klembarių su rankenomis – dešimt, viena iš jų be kabliuko, trys kabliukai užkabinimui, kabučiai keturi, sklendė – viena, vidinė spyna sugadinta. Viena iš krosnių – baltų koklių, dvi – žalios, dvi kavos spalvos, viena – pilka, viena – paprasta. Langai [esantys] toje rūmų dalies pusėje, nuo įėjimo iš priemenės pusės, yra visi sveiki, suremontuoti; iš paprasto stiklo, aptaisyti švinu, be to, priemenėje, išskyrus

vieną langą, trūksta dviejų ketvirtadalių [rėmo] ir dviejų stiklų“ (p. 48).

D. Kaunas iš nuotraukų, žemėlapių atkuria dvaro pastatų išdėstymą, išvaizdą. Išties detalai apibūdinamas J. Platerio tėvas, mažiau duomenų žinoma apie motiną kunigaikštę Karoliną Giedraitę (Giedroyć). Sakoma, kad jų šeimoje gimė 13 vaikų, iš kurių trys mirė vaikystėje. Toliau aptariamas vaikų lavinimas, jų studijos. D. Kaunas atsisako ankstesnio požiūrio į grafą lituanistikos tyrėją – esą, mokėjęs lietuvių kalbą dar vaikas ir gerai kalbėjęs švėkšniškių dūnininkų tarpe (p. 56). Manoma, kad tebejaucianti vokiškas šaknis ir sulenkėjusi šeima negalėjo pastūmėti Platerio valstiečių kalbos tyrinėjimams. Detaliau aptariamas mokslas Kražių gimnazijoje, Simono Stanevičiaus pasirodymas brolių Aleksandro, Kazimiero ir Jurgio gyvenime. Patikslinamos aplinkybės, kuriomis jis 1825 metais įstojo į Vilniaus universitetą, apžvelgiama grafo lektūra. Manoma, kad būtent universiteto aplinka, draugystė su S. Stanevičiumi kreipė lituanistinių darbų link. Tačiau atkreiptinas dėmesys ir į Vaclovo Biržiškos nuorodą, kad J. Platerio motina Karolina Giedraitė buvo vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio giminitė [1, 210], tad galėjo vaikams skiepyti meilę lietuvių kalbai. Juolab kad ir autorius įdėdą priminimą, esą, J. Plateris yra rašęs, kad su tėviškės bylomis pradėjo susipažinti nuo ketverių metų (p. 50), nors D. Kaunas mano, kad „[v]argu ar tokio amžiaus vaikas galėjo lietuvių kalbos savaime išmokti ir iš tėviškės kaimiškosios aplinkos“ (p. 50), tačiau gabų vaiką, penkiolikos metų jau

lankiusį universitetą, lietuviškai skaityti galėjo pamokyti mama ir vyresnieji broliai. Lietuviškų knygelių galėjo ir netrukti, nes glaudūs ryšiai su Klaipėda leistų spėlioti ir apie Prūsijoje išėjusių knygų pirkimą, kad ir pačios motinos iniciatyva.

Šiame skyriuje patikslinamos gyvenimo vietos ir laikas, detalizuojamos J. Platerio vedybų su Natalija Mikszewiczówna aplinkybės, sūnaus Teodoro gimimas ir jo nelaimingo gyvenimo istorija.

Skyriuje „Tiriamieji darbai“ (p. 69–92) analizuojamas, kad ir nelabai gausus, J. Platerio rašytinis palikimas. Pirmą kartą detalai iš knygos istoriko pozicijų aptariamas J. Platerio rankraštis *Materiały do historyi literatury języka litewskiego* (toliau – *Materiały*), kurio pavadinimas siūlomas versti *Leidinių lietuvių kalba istorijos medžiaga* (p. 74). D. Kaunas mano, kad šis išlikęs J. Platerio rankraštis laikytinas „*lietuvių knygos istorijos parengiamosios medžiagos rinkiniu*“ [kursyvas autorius] (p. 76). Monografijos autorius aptaria J. Platerio knygotyrimus igūdžius, pateikia argumentų (p. 78). D. Kaunas remdamasis įrašais sako, kad rankraštyje nėra leidinių, išspausdintų po 1831 metų. „Tai reikštų, kad rengimas sustojo 1832 m., sprendžiant iš datuotų įrašų – rudenį, tik kurios ne kurios pastabos įrašytos 1833 m.“ (p. 85). Kadangi rankraštyje nurodyta, kad buvo užregistruotos knygos ir iš Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos bibliotekos Kretingos vienuolyne (p. 77), galima spėti, kad J. Plateris ir J. Pabrėža susipažino anksčiau negu pastarasis su S. Daukantu. Vytautas Merkys nenurodo jų pažinties ankstesnių metų negu 1834-iejį.

Jis rašo, kad iš J. A. Pabrėžos laiško Jonui Krizostomui Gintilai yra sužinoma apie istoriko atostogas Kretingoje: „*Bówa pri musó* šiais metais kilnus jaunuolis, *wadyynams Jomiilesta Pons Symóns Dawkąts*“ [kursyvas autoriaus] [9, 63]. Iš laiško citatos matyti, kad J. A. Pabrėža greičiausiai anksčiau S. Daukanto nepažinojo. Tačiau D. Kauno knyga kelia klausimą, o kaip ir kada galėjo susipažinti istorikas ir knygotyrininkas?

J. Plateris ir jo brolis Kazimieras 1823 m. „buvo perkelti į Vilniaus universiteto gimnaziją“ (p. 54). Vilniaus universitete tuo metu jau studijavo S. Stanevičius, o S. Daukantas, išlaikęs egzaminus, apgynęs magistro darbą, laukė, kol bus išduotas diplomas. J. Plateris 1825 metų vasaros pradžioje baigė gimnaziją ir „įstojo į universiteto Literatūros ir laisvųjų menų fakultetą“ (p. 54), kai S. Daukantas tais pačiais metais balandžio 30 d. pagaliau pasiėmė abiejų teisių magistro diplomą [9, 58] ir ieškojo darbo. D. Kauno pateikti duomenys apie J. Platerio kelionę į Rygą, ten turėtus ryšius leidžia svarstyti galimybę, kad galbūt S. Daukantas ieškodamas darbo Rygoje bus pasinaudojęs ir J. Platerio ryšiais. D. Kaunas nurodo, kad J. Plateris Rygoje pažinojo liuteronų kunigą Hermanną Frey'ų, katalikų pamokslininką Juozapą Simforijoną Mielešką (p. 77).

Autorius rašo, kad „studentiškasis gyvenimo tarpsnis buvo lūžinis J. Platerio biografijoje. Jis išlaisvino asmenybę. Profesūra, idėjiniai vedliai ir savarankiškų studijų galimybė jaunuoliui subrandino ir parengė Žemaičių bajorų inicijuotam ir vadovaujamam lituanistiniam sąjūdžiui“ (p. 54). Yra

sakoma, kad žmogus per visą gyvenimą gali turėti ne daugiau negu penkis mokytojus, kurie lemia jo ateitį. Palyginus J. Platerio ir S. Daukanto lektūrą, asmeninėse bibliotekose turėtas knygas, pagaliau domėjimosi ir veiklos sritis, manytina, kad abu ėjo panašia linkme. Ištyręs J. Platerio veiklą ir biblioteką, prie tokios išvados prieina ir D. Kaunas (p. 94). Vacys Vaivada, geriau susipažinęs su XIX amžiaus istorika, mano, kad S. Daukantą bus stipriai paveikęs Ignacas Žegota Onacevičius (Žegota Onacewicz). V. Merkys taip pat rašo, kad „Daukantui didžiausias istorijos autoritetas liko Onacevičius. Jis pritarė jo istorijos koncepcijai ir žavėjosi jo Lietuvos istorijos šaltinių pažinimu [9, 36]. Jurgis Lebedys taip pat mano, kad I. Onacevičius turėjo įtakos S. Daukantui, bet jis apskritai mokėjo paveikti jaunuomenę, kad ši savarankiškai studijuotų: „<...> rinktų medžiagą savo krašto praeičiai tirti. Jis buvo baigęs mokslus Karaliaučiuje ir ten prisirinkęs daug medžiagos iš kryžiuočių archyvo. Atliekamu nuo privalomų kursų laiku prof. I. Onacevičius skaitė Lietuvos istoriją. Jis buvo sudaręs platų istorinių šaltinių leidimo planą“ [8, 308].

Plateris turėjo savo bibliotekoje profesoriaus parengtą J. Chr. Albetrandi knygą apie Kazimierą Jogailaitį (p. 107). Kadangi I. Onacevičius gyvenimą baigė S. Daukanto namuose, o pastarasis labai gedėjo J. Platerio ir galbūt jis net įdėjo žinutę, kaip anksčiau užsiminta, apie jo mirtį Peterburgo laikraštyje, galima manyti, kad jie buvo savo profesoriaus sekėjai, nes tai liudija ir D. Kauno knyga, kurioje detalai tiriama rankraščiai,

veikla. Juk ir J. Platerio, ir S. Stanevičiaus kelionė į Karaliaučių galėjo būti profesoriaus įtaigos rezultatas. Galbūt I. Onacevičius supažindino jaunuolius su Martyno Liudviko Rėzos (Martin Ludwig Rhesa) veikla. Štai S. Daukantas jau *Daruose* remiasi jo išleistu Kristijono Donelaičio tekstu *Metai* (1818) [7, 64], o savo knygų sąrašė „Te tytuły ksiąg“ nurodė turėjęs ir knygos *Filologinės kritinės pastabos apie lietuvišką Bibliją* abi dalis („*Philologisch-kritische Anmerkungen zur Litthauischen Bibel*, Königsberg 1816 ir 1824“); taip pat Ezopo pasakų vertimą (*Aisopus arba Pasakas išz Grekonų kalbos perguldintas Karalaucziui*); turėjo vėliau išigijęs ir *Dainos oder Litt[h]auische Volkslieder Berlin 1843* [6].

Tolesniuose D. Kauno knygos skyriuose „Biblioteka ar lituanistikos kolekcija: idėja ir apmatai“ (p. 93–96), „Bibliotekos komplektavimas“ (p. 97–99), „Bibliotekos dydis ir rinkinio *de visu* metmenys“ (p. 101–144), „Knygos kultūra“ (p. 145–150), kaip rodo ir pavadinimai, aptariama biblioteka. D. Kaunas rašo: „Tyrimo metu autoriui pavyko nustatyti iš viso 91 pavadinimo bibliotekos dalykus: 76 knygas, 5 mokslo žurnalų ir tęstinių leidinių tomus, 1 grafikos spaudinį, 9 rankraščius. Vieni leidinių egzemplioriai pagal J. Platerio bibliotekos antspaudus buvo nustatyti *de visu*, kiti – pagal šaltinius. Išlikusių rankraščių – autorinių ir J. Platerio arba kartu su S. Stanevičiumi darytų nuorašų – yra šeši, žinomų šaltinių – trys <...>. Šie radiniai leidžia nubrėžti orientacinius bibliotekos turinio kontūrus, kai ką pasakyti apie struktūrą pagal amžius ir kalbas, ją

sieti su paties J. Platerio amžiaus tarpsniais, išsilavinimu ir interesais“ (p. 102).

Aptariamos J. Platerio bibliotekoje buvusios, galėjusios būti knygos: istorijos, teisės, filologijos, knygotyros, kitų mokslų bei mokslo pažintinės. Palyginus su S. Daukanto biblioteka matyti, kad kauptos panašios knygos, nemažai ir tų pačių. Vadinas, juodu siejo tie patys interesai, vienijo tos pačios idėjos, kurias įgyvendinti sutrukdė ankstyva J. Platerio mirtis. D. Kaunas rašo, kad „S. Stanevičių galima vadinti pirmuoju J. Platerio įsivaizduojamo „lituanistikos instituto“ darbuotoju“ (p. 96). S. Daukanto veikla tik paremtų šią mintį, bet labiau tikėtų sakyti „akademija“, o ne institutas. Juk Europoje pirmosios mokslo įstaigos, vadintos akademijomis. Pavyzdžiui, *Accademia della Crusca*, įkurta 1582 metais, stengėsi išsaugoti italų kalbos grynumą, senas literatūros tradicijas. S. Daukanto užrašų knygoje yra rusų kalba padarytas įrašas, kuriame kalbama, atrodo, apie Prancūzijoje 1716 m. įkurtą, tiksliau tais metais pervadintą, „Įrašų ir grožinės literatūros akademiją“. S. Daukantas, žinoma, pasižymėjo tik jam atrodžiusius svarbiausius akademijos per šimtą metų atliktus darbus: rūpinamasi gausinti istorinę literatūrą, tiriami senieji papročiai, praeities paminklai; išleista jau daugiau nei 40 tomų; nurodoma, kad jei norima sužinoti apie egiptiečius, persus, graikus, reikia skaityti akademijos leidžiamas knygas. Jis užsifiksuoja, kad akademijos šūkis – „vetat mori“ (uždrausta mirti) [2, 198].

Štai J. Plateris rankraštyje *Leidinių lietuvių kalba istorijos medžiaga* (tokį pavadinimo

Materialy do historyi literatury języka litewskiego vertimą pasiūlo D. Kaunas; toliau – *Medžiaga*) rašo: „Autoriui sunku tolimą Vilnių pasiekti, todėl išganingiausias sprendimas būtų, jei Žemaičių vyskupas Varniuose įkurtų diecezijos spaustuvę“ (p. 149). Be abejo, spaustuvės būtinybė iškilo tik turint planą apie būsimų veikalų, šviečiamųjų knygų ir pan. leidimą. Manytina, kad S. Daukanto vėliau Peterburge išplėtota veikla buvo bendrų sumanymų šešėlis, tiesa, suradus naujus mecenatus parašytų knygų leidybai.

Tokia mintį paremtų ir tai, kad S. Daukantas taip pat rašė užrašus, kur randame išėjusių įvairių sričių knygų pavadinimus, trumpas anotacijas, ilgesnius išrašus [2, 195–206]. Pavyzdžiui, viename iš užrašų rankraščių *Išrašai iš knygų apie etnografiją ir istoriją* daugiausia yra suregistruotos knygos, spausdintos XVIII amžiaus pabaigoje ir XIX amžiaus pradžioje (iki trečio dešimtmečio) Rygoje, Dorpatė (Tartu). Atrodo, kad šis rankraštis rašytas Rygoje (1826–1834).

D. Kaunas nurodo, kad J. Plateris *Medžiagoje* buvo įrašęs nemažai leidinių latvių kalba. Pavyzdžiui, jis turėjo Heinricho Medemo latvių kalbos gramatiką *Lotavica grammatica* (1737), Gotthardo Friedricho Stenderio latvių–vokiečių kalbų ir atvirkštinį žodyną (1789) (p. 86), kurį taip pat turėjo ir S. Daukantas. D. Kaunas G. F. Stenderio žodyne rado užsilikusį J. Platerio autografą ir rašo: „Kitoje lapelio pusėje vertikaliai juodu rašalu įrašytas fonetikos srities bandymas – *Latviškų ir žemaitiškų raidžių tarties lentelė* (*Tabellla porównywająca // litery lotewskie ze // żmudzkiemi w wy- // mawianu*). Žemiau

stulpeliu priešpriešiais surašyti 14 raidžių tarimo atitikmenys. Pastabos ar kokio apibendrinimo nėra. Nepaisant lakoniškumo, radinys papildė nuovoką apie gramatikos autoriaus darbo metodus ir nurodo naudotą latvių leksikos šaltinį – G. F. Stenderio žodyną“ (p. 87). Tačiau J. Plateris domėjosi ir prūsų kalba, jo „akiratyje buvo ne tik knygos prūsų kalba, bet ir pati kalba“, – rašo D. Kaunas knygoje (p. 87).

Tikėtina, kad 1833 metais, kai J. Plateris po kelionės (kartu su S. Stanevičiumi) ir pažinties su Karaliaučiaus universiteto profesūra (tikrai žinoma, kad bendravo su M. L. Rēza) atvyko į Rygą, bendravo galbūt visi *in corpore*: J. Plateris, J. S. Mieleška ir S. Daukantas. Sunku pasakyti, ar galėjo S. Daukantas pažinti J. S. Mielešką iš anksčiau, bet turėjo tapti bendraminčiais, nes jiedu, atrodo, ir toliau bendravo: istorikas turėjo jo knygų, išleistų ir išvykus iš Rygos (po 1834 metų), o vienos išleidimui gal ir pats tarpininkavo, nes leista Peterburge. Galima pacituoti iš jo užrašų: „K. Milieszko Simforian Knigele apej žīnes draugystės nūšituriėjimo. Petropiliej 1846“ ir „Milieszko Simforianus, Spreddiki wissahm gadda, Rihga 1849“ [6]. J. S. Mieleškos pamokslų rinkinys *Sprediki* buvo vartojamas iki Antrojo pasaulinio karo. Atrodo, kad J. S. Mieleškos meilė latvių kalbai turėjo įtakos J. Plateriui ir S. Daukantui. D. Kaunas palaiko mintį, kad J. Plateris galėjo Karaliaučiaus universitete susipažinti su orientalistu ir baltistu Peteriu von Bohleniu ir iš jo perimti domėjimąsi prūsų kalba (p. 87–88), tačiau neatmestina, kad J. S. Mieleška ir S. Daukantas, kuris latvių

kalbą laikė lietuvių kalbos patarme ir savo veikaluose gausiai vartojo latvišką leksiką, taip pat buvo linkę laikytis nuostatos, kad tai viena bendra kalba ir reikia ją domėtis, kad jos pavyzdžiu būtų galima ugdyti lietuvių kalbą [10; 12].

Ir detalesnės ateities studijos galėtų atskleisti, kaip šie vyrai matė Lietuvos ateitį ir kaip planavo savo veiklą. Kaip nurodo V. Biržiška, J. S. Mieleška Lietuvoje buvo žinomas: padėjo knygų įsigyti ir J. K. Gintilai, bendravo su Motiejumi Valančiumi, kuris kvietė jį pas save į vyskupiją tuomet, kai S. Daukantas buvo vėl Lietuvoje [1, 146–148]. Sic!

Prisimintina, kad S. Daukantas 1834 metais ilgokai atostogavo Lietuvoje, vis atostogas pratęsdamas, nes daugiausia ne ilsėjosi, bet Kretingos vienuolyne kartu su kitais darbus dirbo. Tuomet prie botanikos triūsė J. A. Pabrėža, o S. Daukantas prie savo veikalų, Juozas Butavičius perrašė *Istoriye Zemaytyszka* [11, 79], kurią istorikas turėjo atsivežęs, o J. Plateris galėjo būti pažadėjęs remti jos leidimą.

Galbūt S. Daukantui viešint Kretingoje ten lankėsi ir J. Plateris (jis turėjo aprašęs knygų remdamasis J. A. Pabrėžos biblioteka) arba vienas, arba su S. Stanevičiumi, kur galėjo būti svarstomi Žemaičių lituanistų projektai. Taigi jaunieji Vilniaus universiteto absolventai, XIX amžiaus trečiojo dešimtmečio viduryje, baigę Vilniaus universitete studijas, atrodo, jau turėdami būsimo darbo Lietuvos labai viziją, tik laikinai išsilakstė į visas puses. Jie, suradę darbus, daugiau ar mažiau įsitvirtinę, juto poreikį imtis įgyven-

dinti idėjas, apie kurias girdėjo ir iš Vilniaus universiteto profesorių ir kurios plito iš Vakarų. Kaip augančio poreikio vienyti jėgas rezultatas galėtų būti traktuojamas 1834 metų susibūrimas Kretingos vienuolyne. Galbūt J. A. Pabrėža minėtame 1835 metų laiške J. K. Gintilai ir rašė, jog „žemaitis niekada nesutars dėl kalbos su lietuviu, nei su prūsu ar latviu“ [11, 53], nes S. Daukantui ir J. Plateriui laikantis priešingos nuomonės nebuvo lengva vienam ginti savąją. Tačiau nors ir nepakeisdamas savo nuomonės, bet rašydamas botaniką, stokodamas lietuviškų atitikmenų, kad ir ne itin dažnai, pavartojo prūsiškų ir latviškų žodžių.

Apibendrinant skyrius, kuriuose daugiausia rašoma apie J. Platerį, galima sakyti, kad D. Kaunui pavyksta be didelio pieteto, su reikiama pagarba faktui, išlaikant chronologinę įvykių seką, bet kartu suskirstant gyvenimą į fragmentus pagal tam tikras temas, papasakoti spartų, bet trumpą gyvenimą nu-gyvenusio grafo istoriją. D. Kaunas J. Platerį vaizduoja taip, kad asmenį atitinka poelgiai. Faktai pateikiami priimtinių nuomonių fone, kartais tos nuomonės, radus naujų faktų, yra koreguojamos, kartais remiamasi sunkiau įtikimu argumentu, randama naujesnių motyvacijų.

Skyrius „Bibliotekos migracijos pradžia“ tyrimą pasuka bibliotekos likimo linkme. D. Kaunas rašo: „Bibliotekos migracijos istorija po jos kūrėjo netekties yra atsekama, nors kai kuriuos epizodus reikėtų tikslinti. Jos pirmieji žingsniai į nebūtį prasidėjo tą akimirką, kai J. Plateris tapo bajorvedžiu ir knygas išsivežė į Raseinius“ (p. 151). „Po sa-

vininko laidotuvių biblioteka buvo išgabenta ne į velionio namus Gedminaičiuose, bet į brolio Kazimiero Platerio dvarą Stemplėse“ (p. 152).

D. Kaunas primena, kad perkelta biblioteka „išliko gyvybinga“, ten toliau dirbo S. Stanevičius, apie ją teikė „informaciją interesantams“ (p. 152). Autorius tikslina bibliotekos grįžimą į Gedminaičius. Manoma, kad greičiausiai ji ten buvo pervežta po Kazimiero Platerio mirties 1872 metais (p. 155).

Tolesniuose skyriuose (p. 157–218) „Švėkšnos metas“, „Po dalybų“, „Kultūros paveldas raudonojoje zonoje“, „Švėkšnos dvaro archyvo ir bibliotekos žūtis“, „Vėprių link“, „Į visas keturias puses“ pasakojama bibliotekos istorija, kai 1900 metais buvo pervežta į Švėkšną, kur šeimininkavo Jurgio Platerio sūnėnas Adomas Plateris. D. Kaunas aprašo Švėkšnos dvarą, jo šeimininkus, biblioteką ir muzealijas ir teigia, kad „[i]siliejus Gedminaičių rinkiniams, Švėkšnos biblioteka įgavo mokslui reikšmingo kultūros paveldo svorį ir vardą“ (p. 162). Atkuriamą Švėkšnos bibliotekos istoriją iki pat 1940 metų ir knygų bei rinkinių likimas iki šių dienų.

Paskutiniame skyriuje „Gedminaičių *palociaus* ir dvarvietės likimas“ (p. 219–232), kaip rodo ir pavadinimas, aptariamas Jurgio Platerio dvaras, kurį tėvas užrašė testamentu.

„Balansas“ – netikėtas, kiek dirbtinis finansų srities terminas – pavartotas vietoj išvadų. Autorius žodžiu balansas (lotyniškai *bis* „dukart“ + *lanx* „svarstyklių lėkštė“) tarsi suveda į viena pasakojimo metu įgytą aktyvą ir pasyvą: tai, kas tikrai žinoma, ir kur tyrimai

dar reikalingi. Autorius mano, kad J. Platerio asmenybės bruožai „[a]ktyvi laikysena, vidinės ir išorinės galimybės jį įtvirtino tarp iškiliausių Lietuvos bajoriškojo sluoksnio lituanistinio sąjūdžio dalyvių ir reprezentantų. Jo asmenybė buvo pavyzdinė ir kviečianti, netgi provokuojanti europietiškosios kultūros tradicijoms ir naujovėms. Jeigu jo veikla būtų plėtojama toliau, galėjo tapti epochinės svarbos reiškiniu“ (p. 233). Tačiau anksti mirusio ir nespėjusio įgyvendinti daugelio sumanymų J. Platerio idėjas, sujungdamas su savosiomis, tęsė S. Daukantas.

Pabaigoje tik keletas pastebėtų klaidų. Knygoje palyginti mažai korektūros klaidų, pavyzdžiui, „partirtis“ (p. 118), „spaudinta“ (p. 128). Turbūt pagal J. Platerio įrašą palikta klaidelė Fransua de Salinjako de la Moto Fenelono knygos pavadinime *Telemago, Ulyso sūnaus, nuotykių* (p. 131). Čia vietoj „Telemago“ turėtų būti „Telemacho“, nes taip transkribuojamas graikiškasis Odisėjo sūnaus vardas, o originalo pavadinime yra *Les aventures de Télémaque*. Galima pastebėti, kad operuojant gausybė vardažodžių, neišvengta nenuoseklumo juos perteikiant. Dažniausiai autorių vardai ir pavardės yra rašomos originalo rašyba, bet kartais, atrodo, pasirinktinai, transkribuojamos. Pavyzdžiui: „Franso (François) de Costero“ (p. 103), „Jacques'o La Combe's“, „Janas Chrzcielis Albertrandi“ (p. 104), „Josepho Marijos Žerando (Joseph-Marie de Gérando, pats dažnai rašėsi Degérando)“ (p. 125), „Žako Liui Moro (Jacques Louis Moreau)“ (p. 128).

Knygai *Bibliotheca* pasirodžius, atsivėrė nežinomų faktų, kurie kelia naujų idėjų apie

XIX amžiaus pirmųjų trijų dešimtmečių kultūrininkų užmojus, pavyzdžiui, lietuvių / žemaičių inteligentijos ugdymo projektus, bręstančią mokslinių tyrimų centro (akademijos) steigimo būtinybę, jame numatomus atlikti tyrimus, apie latvių ir prūsų kalbos vartojimą kuriant lietuvių rašomąją kalbą. Perskaičius knygą panaudojant jau žinomus kontekstus matyti, kad J. Plateris, S. Daukantas buvo vienijami bendro požiūrio į Lietuvos ateities

kūrimą: gausinti ir stiprinti lietuviškosios inteligentijos gretas, ugdyti lietuvių kalbą, ją vartoti visose gyvenimo srityse. Jų atsiri-bojimas nuo 1831 metų sukilimo paremtų mintį, kad grupėje vyravo proletuviškos nuotaikos, pamąstymai apie etninių Lietuvos žemių atskirą *ūkę* (S. Daukanto žodis, reiškęs *valstybę*), galbūt, kaip rodytų jų lektūra ir darbai, svarstyta apie visų baltiškų tautų bendrą ateitį.

NUORODOS

1. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. 2-as (fotografuotinis) leid. T. 3. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas, 1990. 448 p.

2. BONČKUTĖ, Roma. Pirmoji lietuviška istorija. Iš *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. T. 5. Vilnius: Viltis, 1993. 423 p., 8 iliustr. p.

3. DAUKANTAS, Simonas. *Istoryje Zemaytyszka*, 1834. 551 lap. Rankraštis saugomas LLTIBR, f. 1-SD2.

5. DAUKANTAS, Simonas. *Įvairių išrašų kniga*. 35 lap. Rankraštis saugomas LLTIBR, f. 1-SD-55.

6. DAUKANTAS, Simonas. *Tę tytuły ksiąg w tym Rejestrze spisanych znajdujące bez krzyżów są darowane Panom Dowkontom Mitkajckim Pana Andrzeja Dowkonta synom w roku 1852 gim przezemnie Szymona Dowkonta Zemaytyszka*. [1852?]. 66 lap. Rankraštis saugomas LLTIBR, f. 1-SD-31.

7. DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. T. 1. Vilnius: Vaga, 1976. 781 p., 8 iliustr. p.

8. LEBEDYS, Jurgis. *Lituanistikos baruose: studijos ir straipsniai*. T. 1. Vilnius: Vaga, 1972. 413 p., 13 iliustr. p.

9. MERKYS, Vytautas. *Simonas Daukantas*. 2-as papildytas leid. Vilnius: Vytury, 1991. 212 p., 16 iliustr. lap.

10. SUBAČIUS, Giedrius. S. Daukanto požiūris į bendrinę kalbą. Iš *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*. T. 5. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 63–68.

11. SUBAČIUS, Giedrius. Jurgio Ambra-ziejaus Pabrėžos Žemaičių kalba. Iš *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*. T. 8. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 10–113.

12. SUBAČIUS, Giedrius. *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos: XIX amžiaus pradžia*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998. 489 p.

Įteikta 2013 m. balandžio mėn.